

SZÉKELY KONGRESSZUS KÖZPONTI IRODÁJA
BUDAPEST, IX., KÖZTELEK-UTCZA 8.

A SZÉKELYSÉG BAJAI

A GYERGYÓI RÓM. KATH. PAPSÁG
MEMORANDUMA
A SZÉKELY KONGRESSZUSHOZ

BUDAPEST
„PÁTRIA” IRODALMI VÁLLALAT ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG
1902

Erdélyi Magyar Adatbank

A székelység bajai.

A gyergyói róm. kath. esperes-kerület papsága ez év tavaszán Topliczán tartott rendes tavaszi gyűlésében elhatározta, hogy — mint a Székelyföld egyik legnépesebb részének vallás-erkölcsi vezetője, a székelység életének közvetlen szemlélője, örömeinek, bujának részese — testületileg is részt akar venni azon üdvös, mentő munkában, melynek zászlóját a mélyen tisztelt Kongresszus szervezői, hazafias vezetői hálára méltóan kitűzték a székely nép kulturális előrehaladásának, anyagi és erkölcsi boldogulásának szent céljából.

Elhatároztuk, hogy mi is — kik székelyek vagyunk, kik népünkkel együtt érzünk és élünk s kik azért közvetlen tanúi vagyunk e nép életének, küzdelmeinek, szenvedéseinek és veszélyeinek azok minden fázisában — ez igen tisztelt Kongresszus elé tárjuk, úgy amint látjuk, tapasztaljuk és érezzük, a székelység anyagi és erkölcsi hanyatlásának okait, boldogulásának akadályait; másfelől ajánlatba hozzuk azon mentőeszközöket, szükséges óvintézkedéseket és orvosló szereket, melyek előttünk a székely nép bajainak megszüntetésére, sebeinek gyógyítására, romlásának, elzüllésének megakadályozására a legjobbaknak és a legszükségesebbeknek mutatkoznak.

Ezekre vonatkozó előadásunkat három csoportra osztva, szólanı fogunk:

1. *a székely nép anyagi-, 2. népoktatási-, 3. vallás-erkölcsi bajairól*, hanyatlásainak okairól s végül ajánlatba hozzuk az ezekre szükséges mentőeszközöket.

I.

Mi okozta és okozza a székelység anyagi hanyatlását, elszegényedését, pusztulását?

Mindnyájan tudjuk, hogy a székely népnek a multban, mint határörvidéki, nemzeti őrségnek, különféle előjogai és kiváltságai

voltak e bérczes hazában, mely előjogok és kiváltságok elsősorban arra szolgáltak, hogy e szabadnak született nemes népfajt fenntartsák a keleti határszélen s megerősítsék, mint édes hazánk védőbástyáját. Mint nemzeti előőrség élt századokon át katonai rend és fegyelemben. Birtokai, földi mentek voltak minden királyi és kincstári jogoktól. Megvolt a külön örökösödési joga és törvénye, mely szerint a székely ember ősi örökségét idegennek büntetés terhe alatt el nem adhatta. Erdőit, legelőit közösen használta, melyeket megterhelni, elidegeníteni nem volt szabad. Megvolt a székely népnek pálinkafőzési és sörgyártási joga, mely anyagi jólétén állandóan segített, mert terményeit saját javára, terheinek hordozására, könnyebbitésére azonnal értékesíthette, ugysis csekély igényeit kielégíthette s ezáltal magát az eladósodástól, uzsorától és a korcsmai kicsapongásoktól megmentette. Szóval előjogai, kiváltságai folytán megvolt mindaz, ami e hegyes-völgyes hazában jólétét biztosította; az anyagiakban hiányt nem szenvedett. Ezért szeretettel ragaszkodott kies hazájához, idegenbe nem kíváncszott, mert itthon rendezett viszonyai között szorgalmas munkásságával feltalálta megelégedését, boldogságát.

Mindezen és hasonló kiváltságai már régen megszűntek; de ezekért kárpótlásul semmit sem nyert a székelység. A családok ősi birtokait ma fiúk és leányok egyenlően öröklik; a leányok birtokrészüket idegen családokba viszik, melyek gyakran nem is székelyek. Ma az apa vagy anya szabadon eladhatja, elvesztegetheti ősi birtokát s gyermekei földönfutókká lehetnek, mert törvényes oltalomban nem részesülnek.

A jelen viszonyok között a székely nép terményeit nem tudja értékesíteni; otthon fel nem dolgozhatja, mert régi jogát erre vonatkozólag elvesztette; a piacon pedig potom áron kell elvesztegetnie, mert közlekedési hiányok miatt nincs kereset. Kis üstjét elveszítve, ezzel bedugult megélhetésének egyik forrása s emiatt arra lett kényszerítve, hogy drága pénzen korcsmákból vegye a rossz italokat, melyek testét enerválják, lelkét, erkölcsét megölik.

Országos törvényeink a Székelyföldre is elrendelték az általános arányosítást és tagosítást, melyeknek folyamatban levő erőszakos és drága keresztülvitele a székelység megölője lesz. Mit látunk, mit tapasztalunk már is az olyan községekben, amelyeknél a székely viszonyok közé semmiképp sem alkalmazható arányosítás keresztülvitetett? Azt, hogy a kisbirtokos-osztály megfosztatik a közös

legelőktől, fahasználati jogától, mert a nagyobb s legtöbb esetben külbirtokosok a legjobb részeket magukhoz ragadva, a megszorult szegény emberek csekély arányrészeit legolcsóbb árban összezsuzedve, a kisbirtokosokat észrevétlenül mindenből kiszorítják. Így jön létre aztán az a szomorú valóság, hogy a kisebb székely birtokosoknak a közösből semmijök sem marad; nincs ahol egy kis állatjukat legeltethessék; nincs ahonnan a szükséges tüzfát beszerezhessék. Minden közös vagyomból kiforgatták; se birtoka, sem kereseti forrása többé, de van adója, van adóssága, amelyek folyton növekednek mindaddig, míg fizetésre és életre képtelenné lesz, mert utolsó párnáját is elárverezték adóba és adósságba s ő családjával mehet idegenbe: földönfutóvá lett.

Ezekhez járult még a községek italmérsi jogainak országos kártalanítása. Az állam a legalsóbb megváltási áron magához ragadta az italmérsi jogot, amiáltal pénzviszonyain nagyot segített ugyan, de a községeket érzékenyen megkárosította. A székely községek legnagyobbbrészt e jövedelmi forrásból tartoták fenn iskoláikat, fizették tanítóikat és sok helyen az egyházi személyeket is. Ma e kiadások szüntelen fokozódnak; de a községi pénztárak az előbbi közös jövedelmi forrásoktól elüttetvén, 100—150%-os pótdót kell hordoznia a lakosságnak, hogy iskoláit, templomait némiképp fentarthassa, tanítóit fizethesse. Mind ek a különböző állami adókkal együtt már elviselhetlen teherként nehezdedek a szegény székely nép vállaira.

Igy van az ősi s elavult képzéssel. Míg az állam például a szász betelepültek javára az ugynevezett dézsmakárpótlás által bőven megváltotta és biztosította ezek egyházi és iskolai kiadásait s dologi és személyi terheinek hordozását megkönnyítette: addig a székelységen e tekintetben nem segített semmit. Ma is neki kell fentartania egyházát, iskoláját földjének azon silány terményeiből, melyek az utóbbi időkben még arra sem elegendők, hogy az éhezéstől megmentsek a székely népet. S amikor mindenféle adó-nemmel a nép csekély keresete és jövedelme meg van támadva, akkor igen keservesen esik még az egyháziadó hordozása is; de méghagyján, ha igazságos kulcs szerint volna kivetve, ha mindenki jövedelme aránya szerint hordozná e gyüölt terhet! Azonban még mindig a Mitrovszky-féle kepetörvény az irányadó, amely pedig a mostani viszonyok közé nem illik. Miképp is lehet az igazsággal összeegyeztetni azt, hogy az a szegény ember is, kinek 12 kalongya

gabonájánál több nem terem, annyi kepebért fizessen évenként, mint az, akinek 2—300 kalongya gabonája van? Ezen legigazságtalanabb terhet a székely nép hordozza; azért ez lesz vallásos életének biztos megőelője, papjainak szüntelen tartó kinzása és teljes felforgatása, megsemmisítése azon jó és bizalmas viszonynak, melynek a hivek és papjaik között rendíthetlenül fenn kellene állania.

Régi jogainak elvesztése s a folyton növekedő terhek hordozása folytán nem csoda, ha a székely nép már nem tud e hazában megélni! Nem csoda, ha kis birtokát nagykamatu adósságokkal kellett megterhelni, s ma az uzorások irgalmatlan kezei között fuldokol! Kiváltságaitól megfosztatott, birtokait megterhelte, arányrészeit elvesztegette, a fizetésre és a megélhetésre képtelenné lett, segítséget sehonnan sem kap: azért érezte azt, hogy e hazában se magát, sem családját fentartani nem tudja, elhagyja hazáját, s oda vándorol, ahol jobbakat remél, habár keserves csalódásokkal is, mert biztos alap nélkül állandóan sehol sem boldogulhat.

Mi segíthet tehát a székelység ez anyagi veszélyének megakadályozásában? Mi mentheti meg e népet a végső bukástól?

Régi jogait, kiváltságait vissza nem kérheti, de nem is akarja, mert mint hazáját feltétlenül szerető nép mindig megtudott hajolni hazájának alkotmánya- és törvényeivel szemben s a közjóért, az egyenlőség és testvériesség szent eszméjéért szívesen feláldozta előjogait, kiváltságait. Ámde, ha a nemes székelység mindezekről önként lemondott, s azokat vissza nem kívánja: azt már méltán megvárhatja az államtól, hogy mindezekért kellő kárpótlásban részesüljön, mint más idegenajku nemzetiségek.

A székelység a magyar államnak a keleti határszélen századokon keresztül öre és védője volt, sok és nagy áldozatokat rakott le a magyar haza szent oltárán; azért jogosan várhatja a magyar államtól, hogy elvesztett, szívesen elengedett régi jogaiért, elvett és szétosztott jövedelmi alapjaiért megfelelő kárpótlásban részesüljön. Iskoláit századokon keresztül maga erejéből fentartotta, gyarapította; ezt már tovább nem képes tenni. Itt tehát az államnak segítségére kell sietnie, hogy eddigi terhein segítsen s az ujaktól megkímélje.

Tudvalevőleg a Székelyföldön s nevezetesen Csikmegye gyergyói részében a regálékártalanítás akként vitetett keresztül, hogy a községek, melyek ezen jövedelmeknek eddig birtokosai voltak,

szembetűnően megkárosítottak, s igen könnyen kimutatható, hogy már eddig is több község oly csekély kárpótlást kapott, miszerint az állam néhány év alatt az egész kártalanítási összeget visszanyerte s annak kamatai is egy pár év alatt megtérülnek, ha ugyan eddig is ez meg nem történt. Azért nagyon igazságos eljárás lenne, hogyha *ezen kártalanítási összegek*, miután az állam a maga pénzét s annak kamatait megkapta, *az illető községeknek teljesen visszatérítenének*, hogy azok a községi és nevelési célokra fordíthatók lennének, mert az államnak nem lehetett feladata az, hogy polgárait örök időkre megfoszsza ezen jogaiktól.

Az elévült és igazságtalan alapon álló *képzést országos megváltással meg kell szüntetni. Az arányosítási és tagosítási törvényt revízió alá kell venni*, hogy több maradjon a szegény sorsu székely népnek a közös legelőből és erdőből. Törvényhozás útján sürgősen intézkedni kell, hogy a székely ember az ő *arányjogát*, birtokrészét *egykönnyen el ne adhassa* s ezáltal utódait földönfutókká ne tehesse és ezzel a lelketlen zsarolásoknak, megvesztegetések- és csalásoknak egyszer s mindenkorra utját kell vágni. *A székely körvasutat minél előbb az államnak ki kell építtetnie*, hogy a kereskedelmi forgalom lendületet nyerjen, a Székelyföld bérceiben rejlő kincsek kiaknázása lehetővé váljék s a székely nép munkához, keresethez jusson. *Birtokrendezést, a telekkönyvek javítását országos költségen minél előbb keresztül kell vinni*, hogy végre-valahára szűnjék meg azon abnormis állapot, amely által a szegény ember mások rosszlelkű adósság-csinálása miatt rendre veszítse el birtokát csalfa megerhelések következtében.

Mindezek mellett legégetőbb szükség az, hogy a *székelység birtokai* késedelem nélkül *felszabadíttassanak azoknak értékét már sokkal túlhaladó óriási nagykamatu tartozások alól*. Mondhatni, hogy minden egyes székely birtokos tul van terelve takarékpénztári kölcsönökkel, melyeknek törlesztése 8%-os kamattal, 4—6%-os kezelési illetékkal a mostani nehéz viszonyok, terméketlenségek és munkahiányok miatt teljes lehetetlen.

Ha ezeken az állam közbelépésével valamely olcsóbb törlesztésű kölcsönök nyújtása által segítve nem lesz, menthetetlenül elpusztul e föld hátáról a székely nép.

Itt megemlítjük azt, hogy Csikmegye óriási közbvagyonával legelső sorban nyújthatna segílyt az eladósodott csiki és gyergyói székelyeknek. Csikmegyében ugyanis az 1869. február 16-án kelt

legkegyelmesebb királyi elhatározás folytán az ugynevezett revindikált havasok jövedelme visszaadatott a földmivelés, kézmű, gyár-
ipar, bányászat, kereskedelem és népoktatás emelésére. Azonban azt kell tapasztalnunk, hogy ezen nagy vagyon azóta az előbb nevezett czélokra csak a legkorlátoltabb arányban fordítottak s tudomásunk szerint a megyei hivatalnokok is ezen jövedelemből nyerik fizetésüknek kiegészítését, holott erről az államnak kellene teljes mértékben gondoskodnia. Tudomásunk van arról is, hogy felmerült esetekből kifolyólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur elrendelte, miszerint ezen javaknak jövedelmei a fentirt czélokra minden esztendőben teljes mértékben felhasználtassanak. Ezt azonban idáig nem fogadatosították, hanem tőkét-tökére halmoznak, a mi azon gondolatot keltheti fel minden a székely nemzet ügyét szívében hordozó emberben, hogy — tekintve a székely nép rohamos anyagi hanyatlását — mindez talán csak azért történik így, hogy a közelgő nagy temetéskor bőven kijusson koporsó és szemfödélre egy nemzet minél fényesebb eltemetésének czéljából!

Ha ez életrevaló, munkás és kitartó népnek anyagi helyzetén segítve lesz, akkor már nagyrésztben meg van mentve az erkölcsi bukástól is; mert erkölcsi hanyatlásának, lelki és szívbeli romlottságának egyik legfőbb oka anyagi elhagyatottságában, szegénységében és nyomorában rejlik, mivel itt is igaz az, hogy „paupertas maxima meritrix”.

Tehetős, jólétnek örvendő népet sokkal könnyebb az erkölcsiösségnek, becsületnek és a kulturának útján vezetni, megtartani és művelni, mint a vagyoniilag tönkrement, elzüllött generációt.

II.

Nézzük, hogy a népoktatás és nevelés terén miképpen áll a székely nép? Itt inkább a gyergyói állapotokat ismertetjük, mert ezekkel többé-kevésbé megegyezik a Székelyföld minden egyes részének kulturális viszonya.

Gyergyóban van összesen 37 alsónépiszkola. Ezekből római kath. hitközségi van: 24; gör. kath. községi: 9; államilag segélyezett: 3; állami: 4. Van továbbá Gyergyó-Alfaluban egy állami gazdasági szakosztálylyal megtoldott felsónépiszkola, Ditróban állami polgári fiuiskola, Gyergyó-Szent-Miklóson államilag segélyezett polgári fiuiskola és egy polgári leányiskola, mely leginkább tandíjból tartja fenn magát. Ezek mindannyian megfelelnek a tör-

vény követelményeinek s nevezetesen a róm. kath. iskolákért az azokat fentartó pátronus községek 1867 óta igen szép áldozatokat hoztak. Kivételek: Remete és Tölgyes községek. Előbbi ezelőtt mintegy 6 évvel hitelesen kimutatta, hogy tovább meglévő iskoláját sem tarthatja fenn, annál kevésbé képes az iskolakötelesek aránya szerint a szükséges iskolaépületeket felállítani és új tanterőkkel — 5 tanítóval — ellátni. Ezt az egyházi hatóság is beismervén, meglévő iskolájának államivá változtatásába beleegyezett. Az állam az iskolafentartó községgel alkudozásba lépett s habár ez az eddiginél is jóval nagyobb terhet vállalt magára, idáig még nem sikerült az államosítás; pedig az iskolaköteles gyermekeknek fele sem járhat iskolába; a tanítók kellően nem fizettetvén, jobb helyekre menekülnek és jelenleg két tanítói állomás lévén üres, a hiány ideiglenesen csak helyettesítéssel pótolatik.

A tölgyesi kath. székelyek szegény telepítvényesek lévén, közvagyonnal nem rendelkeznek s így iskolájukat részben rovataiból, részben jótévkö adományából, részben állami segélylyel tartják fenn. Az „EMKE.” is adott évenként 600 koronát.

A többi iskolafentartó pátronus községek közül csupán Tekerőpatak és Kilyénfalva van azon helyzetben, hogy sem iskolaépületben, sem tanítóban hiányt nem érez; a többi, nevezetesen: Alfalu, Csomafalva, Ujfalu, Szárhegy, Ditró, Remete és Szent-Miklós iskolahelyiség és tanítóhiányban szenved. Alfaluban kellene még egy iskolaépület és három tanító. Csomófalvába egy iskolaépület és egy tanító; Ujfaluba két tanító. Szárhegyre egy tanító, Ditróba két tanító és iskolaépület, Szent-Miklósról egy tanító és iskolaépület.

Salamás, Várhegy, Holló, Bélbor és Békás községeknek lakosága legnagyobbbrészt oláh nemzetiségű lévén, az iskolák is ilyenek; az ott lakó székelyeknek Holló kivételével (hol állami iskola is van) nincs hová küldeni gyermekeiket. Az oláh iskolákba be sem fogadják, mivel saját tanulóik sem férnek; de ha kivételesen egyik-másik helyen be is fogadnák, oly nagy tandíjat követelnek, hogy azt a szegény székely megfizetni képtelen s mégis ha beadta, gyermeke nem magyarul, hanem oláhlul tanul.

Ezen községekben a székelyek eloláhosodása csaknem a 90-es évektől minden akadály nélkül folyamatban volt s több mint 100 családot lehetne kimutatni, kik székelyek voltak, de most oláhok. Ekkor azonban némi akadály vettett az eloláhosodásnak azáltal, hogy az „EMKE.” a tölgyesi és borszéki lelkészeket segítette

avégből, hogy Békásba és Bélborba kijárhassanak. A kath. státus, a püspök adományai és a közönség közt eszközölt gyűjtésekből mindkét helyen kis fa-templomot építettünk. Békásban mintegy 400, Bélborban mintegy 150—200 székely ember van. Mindkét helyre egy-egy állami iskolára van szükség, s ezenkívül Békásba — hol vámhivatal is van — egy róm. kath. lelkészi állomást kell felállítani. Békásban mintegy 70 iskolaköteles székely gyermek nélkülöz minden oktatást, Bélborban 30. Mindkét község székely lakossága már évekkal ezelőtt kérelmezett állami iskoláért. Békással a tárgyalások felvétettek, a feltételek megállapítottak, az „EMKE.” és Csikmegeye is segítséget ígért; de azért máig sincs iskola.

Igy az oláhosodásnak ellenállni nem lehet, s ha tovább is így agyonhallgattatunk, úgy ma-holnap Magyarország e keleti határszélén székely embert még magnak sem lehet találni.

Háromkut havasában van két fa-gyár, hol mintegy 300 székely munkás lakik, s az iskolakötelesek száma mintegy 65. Ezeknek iskola kell. A gyártulajdonosok nem is idegenkednek az áldozattól, máris felajánlottak a gyergyói főesperes kérésére 700 koronát; de ez nem lévén elég, az államsegélyt is ki kell kérni.

A felsorolt és a pátronus községek által fentartott iskolákat tovább fejleszteni az eddigi uton azért nem lehet, mert a községek jövedelmi forrásai nagyon is megapadtak. Eddig az italmérés a községnek, vagy iskolának jövedelmezett, a havasok haszonbérei községi és közművelődési célokra fordítottak. De az előbbi az állam által megváltván, a váltságösszeg legtöbb helyen a birtokosok között kiosztatott, az utóbbiak pedig arányosítottak. Ezek által a községek eddigi jövedelmeiket elveszítik, s így iskoláikra sem áldozhatnak az eddigi arányban, annál kevésbé képesek új iskolákat építeni és új tanítóállomásokat szervezni.

Az arányosítás alkalmával az iskoláknak kiszakíttatni szokott törvényes rész oly csekély, hogy annak jövedelméből egy tanítót sem lehet fizetni. Ha kihasználásra alkalmas terület szakítanak ki az iskolának, az eladott fák árából szép tőkét lehetne a népiskolák számára letenni, mely idővel képes lenne az összes szükségletet is fedezni; de ezt a jóakaratot csak még Alfalu községében észleltük, másutt az iskolának letarolt, sziklás hely jutott, mely — mivel a befásítás parancsoltatik — még költséget ró az iskolára; de jövedelemre 100 esztendő előtt számítani nem lehet, vagy csak annyiban, amennyiben legelésre kiadatik.

Ilyen körülmények között az a kérdés, hogy miként lehet vidékünkön a meglévő iskolákat tovább is fentartani s a hiányzókat felállítani?

Nézetünk szerint úgy, hogy:

1. Az állam-hatalom adja a kiküldött kormánybiztosságnak utasítást, miszerint ott, *hol az arányosítás megtörtént és az iskola megrövidített, a birtokosság köteleztessek kárpótlásra*, vagy jobb, jövedelmezőbb terület kiszakítására; ott pedig, hol az arányosítás folyamatban van, gondoskodjék, hogy az iskola olyan területet kapjon, melynek fából iskolaalapot lehessen létesíteni. Ha egy székely jogokat vásárló új honpolgár öserdőt kaphat arányrészben, az iskola is kaphat ilyet.

2. Amennyiben ezen kiszakítás és a meglévő iskolai alapok az iskolák további fentartását nem biztosítanák, köteleztessek a vagyont nyerő nagy- és kisbirtokosság, hogy az iskola fentartásának költségeit vegye terhei közé, vagy pedig egyszersmindenkorra szakítson ki az arányosítandó területből annyit, amennyi a századok óta fennállott és most meglévő iskolák fentartására elégséges.

3. Minthogy pedig a még hiányzó iskolákat és tanerőket a jövedelmeiktől megfosztott községek saját erejükön fel nem állíthatják, *jöjjön az állam segítségükre*, meghagyván a jelleget annál is inkább, mivel az egy hiten levő róm. kath. székelység a jövőben is erős biztosítékot nyújt arra, hogy hazafiúi és nemzeti szempontból a magyar állam érdekei legkisebb csorbát ne szenvedhessenek.

4. Békás, Bélbor, Várhegy és Salamásra állíttassanak állami iskolák, Békásba küldessék egy róm. kath. lelkész a kincstár költségén.

Ami az iskoláztatás eddigi eredményeit illeti, megnyugvással konstatálhatjuk, hogy az említett községek részéről hozott nagy áldozatok meghozták ugyan gyümölcseiket, de nem hallgathatjuk el azon tapasztalatunkat, hogyha a hozott törvények és megyei rendeletek szigorubban betartattak volna, 35 esztendő alatt többre mehettünk volna.

Egyik nagy akadálya a népnevelés előbbvitelének azon körülmény, hogy az ismétlődő iskolákat nem veszik mindenütt komolyan, A törvény arra kötelezi a tanítót, hogy minden külön díjazás nélkül tanítsa az ismétlődőket is. Ahol több tanító van, ott

több köteles tanítani, s a sok bába között elvész a gyermek, 150—200 ismétlő-kötelesből több helyen csak 20—30 gyermek jár iskolába. Ezen munkáért a tanítót külön kellene díjazni; ahol több tanító van, csak egy vagy kettőre kellene a tanítást bízni, s a *gazdasági ismétlő-iskolát kellene minden községben felállítani*. Gyergyó-Szt-Miklóson így van és az eredmény örvendetes.

A székely földmíves ifjúsági egyleteket, melyeket a „gyergyói róm. kath. tanítóegylet” kezdeményezett, s milyen Gyergyó-Szent-Miklóson már 2 év óta fennáll, minden községben fel kellene állítani, s azon tanítókat, kik ezeknek felállítása és fentartása körül fáradoznak, állami jutalmazásban részesíteni.

Az óvodákról és menedékházakról szóló törvényt végre kell hajtani mindenütt, s nem kell a községi előjárók tetszésére bízni.

Hogy népnevelésünk nem mindenben mutathatja a kívánt eredményt, az is az oka, mert a mintegy 60 ezer lelket számláló Gyergyó vidékének középiskolája nincs. 1848 előtt volt egy algymnasiuma; ajtóit azonban a könyörtelen Mars bezárta, s azóta nem volt képes a kultúra istennője azt kinyitani. Állítottak Szent-Miklóson és Ditróban egymástól 15 kilométernyire egy-egy polgári iskolát; Szent-Miklóstól 7 kilométernyire Alfaluban egy gazdasági felsőnépiskolát.

A gyergyói társadalom belátta, hogy középiskolára van szüksége, s ezelőtt 6 évvel kérelmezte, hogy a gyergyó-szent-miklósi polgári iskola változtassék át algymnasiummá; szóbeli biztatást ugyan kaptunk, de komoly válasz kérelmünkre máig sem érkezett. A kath. status hajlandó lenne az állam beleegyezése és segítsége mellett ezt a gymnasiumot felállítani.

Társadalmunknak az a nézete, hogy elég vidékünknek egy polgári iskola s így a gyergyó-szent-miklósi minél előbb változtassék át gimnáziummá. Folyamodásunkban részletesen kimutattuk ennek szükségét s a mostani állapotok tarthatatlanságát.

Az alfalvi állami felsőnépiskola helyett, mely kellő számu tanulóval nem rendelkezik, czélszerűbb volna *egy kő- és faipariskolának felállítása*; vagy ha ez is meghagyatnék a gazdaközönségnek eddigénél sikeresebb kioktatására, az esetben a kívánt iskola más alkalmas helyen állíthatatnék fél.

A kulturának egyik legfontosabb ága lévén a nőnevelés, ajánlatos volna, hogy *a gyergyó-szent-miklósi polgári leányiskolát*, melyet az iskolát kereső szülők magántandijból és igen nehezen tart-

hatnak fenn, megyei és *állami segélyben részesíték* s a szülőkről a teher, melyet hordozni úgy sem tudnak, vétessék le.

Tartani lehet, hogy a nevezett iskola fentartási alap hiányában közelebről bezáratik és így ismét egy üdvös intézménnyel szegényebbé leszünk. Ennyit népoktatásunk ügyéről.

III.

Végre még szólanunk kell a székely nép valláserkölcsi állapotáról.

Elismert igazság, hogy nemzetek fentartásához elengedhetlenül szükséges a valláserkölcsei életnek ápolása s ez nemcsak a papok kötelessége, hanem minden honpolgáré.

Régen ezen kötelesség teljesítésében sem volt hiány. A székely nemzet előjárói: a katonaiak, ugy mint a polgáriak vasár- és ünnepnapokon együtt mentek a néppel a templomba; felügyeltek a székely-családok vallásos és erkölcsös életére; a lelkipásztorokat idevonatkozó feladatuk teljesítésében készséggel támogatták s ha valaki megfélekedett a „mores”-ről, nem maradt el az akkori idők szelleme szerint való dorgatórium.

Régen a székely családfő, ha sok gyermekkel áldotta meg az Isten, vagy tudományt, vagy mesterséget igyekezett adni gyermekeinek, csak egyet tartott otthon gazdának, mert tudta, hogy otthon a szűk barázdák mindannyian meg nem élhetnek. A székely anyának főbb óhajtása nem volt, mint az, hogy valamelyik fiából papot neveltessen; mert nemcsak vallásos érzülete sugta, de a mindennapi tapasztalat is megtanította arra, hogy a pap mindenki által illő tiszteletben részesítettik s nemzetének és családjának jótévője lehet.

Alapítványainknak legnagyobb részét papok tették. Alig van régi székely család, melyből egy vagy több pap is ki nem került volna; ezek pedig a családokat odaemelték, hogy azok a társadalom minden osztályának adhattak munkásokat s minden tudományos pályára küldhettek szakerőket. Nem nagyon ritka eset, hogy ugyanazon családokban voltak s ma is vannak Méltóságos, Nagyságos, Tekintetes urak, Bátyámuramék és Nénémasszonyék. Az előkelő ur vérrokonságban volt a harisnyás székelylyel s egymás miatt nem szegyenkeztek, hanem voltak mindnyájan, mint a legrégebb királyi oklevelek kifejezik: „Generosissima et bellicosissima siculica natio”.

Fájdalom, ma már sok minden nem úgy van, mint volt régen! Még most is meg van ugyan a székelyben általánosan a vallássság s talán csak ez az egyedüli megmaradt kincse a multból.

Figyeljük meg őt vallási gyakorlatai közben, s kénytelenek vagyunk meghódolni előtte. De meg kell vallanunk azt is, hogy az ősi vallásos buzgóság sokat veszített napjainkban bensőségéből és a mindennapi életre kiható áldásos erejéből; be kell vallanunk, hogy korunk hitetlen szelleme, a közömbösség, a rossz példaadás nagy pusztítást tett a különben vallásos népben. Sokan vannak már a székelyek között is, kik csaknem egész életükben a vallást számba sem, vagy igen kevésbe veszik. A családokban az erkölcsök igen megfogyatkoztak. A tiszta, önmegtartóztató élet ma többé nem kiváló erénye a székely ifjuságnak. A szülők és fennebbvalók iránti tisztelet és engedelmesség ellen igen sokan súlyosan vétének; megdöbbenő azon gyakori jelenség, hogy a gyermek előbb kifosztja öreg szülőjét minden vagyonából, s azután nyomorogni hagyja.

Az alkohol pusztításai miatt családok mennek tönkre; a korcsmák ijesztő módon szaporodnak, melyek miatt vásár- és ünnepnapokon a templomok üreseké lesznek; a hit- és erkölcsoktatást az ifjuság nem hallgatja, mert édesebbek és kecsagetőbbek füleiknek a táncmulatságra hívó muzsika-hangok és pohárcsengések. Az előljárásságok szabadon adják vásár- és ünnepnapokon az istenitiszteletek tartama alatt is a tánczenedélyeket, hogy az iskolaalap szaporodjék; de arra nem gondolnak, hogy ezáltal az ifjuság erkölcsében, testében és lelkében helyrehozhatlan kárt okoznak.

A hitvesi hűség is igen sokat szenved az iszákosság és vallástalanság következtében. A vadházasságok száma napról-napra mindinkább növekedik, melynek megszüntetésére az egyházpolitikai törvények semmit sem rendelnek.

A hűtlen házastárs csekély ok miatt elhagyja hitvesét, gyermekeit; cselédkönyv és társa beleegyezése nélkül szolgálatba megy s a közigazgatás az ártatlan fél panaszára sem lép közbe, s a cselédkönyv nélkül felfogadó gazdát nem vonja kérdőre. A zavargó házasok kibékítésében a világi hatóság nem áll az egyháziak segítségére; emiatt a meglazult házassági köteléket nem lehet ismételten erősíteni, a családok békéjét, helyreállítani s a tiszta házassági hűséget fentartani. Mindezek után pedig mit kell látnunk és tapasztalnunk? Azt, hogy igen gyakori az a sajnos és

elszomorító körülmény, hogy *a férfi otthont alapít jog nélkül, a nő anyává lesz erény nélkül s a gyermekek felnőnek név, rend és tisztesség nélkül.*

A vallásosság és erkölcsösség ily nagy mérvben mutatkozó hanyatlása mellett aztán ne csodálkozzunk, ha lassankint elfogy a székely népből is a törvény és előljáróság iránti tisztelet és engedelmisség; ha gyakorivá lesznek a zendülések, nyílt lázadások. Ne csodálkozzunk, ha ily szomorú körülmények között vége lett a régi székely becsületnek, ha még kötve sem lehet hinni az embereknek, a kinnél minden eladható és minden megvehető; ne csodálkozzunk, ha a székely ma már nem tud élni legszebb alkotmányos jogával, ha azt nem meggyőződés szerint gyakorolja, hanem pénzért és pálinkáért; ne csodálkozzunk, hogyha hallunk már híreket Csikmegyében is olyan községekről, a melyekben az emberek a törvény előtt való hamis esküre szövetkeznek.

„Minden ország alapja a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledül s rabigába görbed!”

Ezek az erkölcsi bajok minket papokat a legközelebről érdekelnek; azért ezek ellen úgy az iskolában, mint a templomban igyekeztünk küzdeni, népünket „oktatva, kérve, dorgálva alkalmas és alkalmatlan időben”; de ha kellő sikert nem érthettünk el, férfias nyíltsággal ki kell mondanunk: annak oka az, hogy kellő támogatásban nem mindig részesítettünk, sőt többször nem várt helyekről és személyektől is ellenséges támadásokat kell elszenvednünk. Tekintélyünk és befolyásunk a népre — mint nem régen a székelység egyik szócsové hirdette — igen megcsökkent.

Ezt mi is átlátjuk; de azt is tudjuk, hogy ezalatt azok az értékek más tényezőknél sem emelkedtek.

Ma már a székely ember gyermeke nem siet a papi pályára, sőt idegenkedik tőle; de a székely anya sem imádkozik többé ezen szerencséért, mivel látja, hogy a pap nem részesül többé a felsőbb hatóságok által olyan támogatásban, mint régen; látja, hogy a papot a legutolsó falusi előljáró is megrughatja s ezért senki sem bünteti őt meg, hanem még dicséretben és elismerésben részesül; látja, hogy a pap nem képes többé családján segíteni, mivel neki sincs miből fentartsa magát és fiára nézve annyi tanulás után minden más pálya háládatosabb.

Ennek a megváltozott nézetnek már is az lett az eredménye, hogy beállott a paphiány s ha így haladunk tovább is, a plebá-

niák üresen maradnak, a székely nép meg lesz fosztva lelki-
atyjától és egyéb nyomoruságaiban nélkülöznie kell még a vallási
vigaszt is.

Pedig a pap nemcsak a gyermekseregnek, hanem a felnőttek-
nek is tanítója s rá nemcsak a szegénynek, hanem a gazdagnak
is, nemcsak a tudatlannak, hanem a tudósnak is szüksége van;
bizonyára a végpusztulás akkor fog bekövetkezni, mikor a nyáj
pásztor nélkül marad s a szószékeken az Isten ígéje nem hirdet-
tetik, mert az Ur maga mondja: „megverem a pásztort és a nyáj
megsemmisül”.

Mélyen tisztelt Kongresszus! Mióta a székely-akció megindult,
többször lehetett hallani és olvasni, hogy nemzetünk úgy anyagi,
mint vallás-erkölcsi tekintetben a hanyatlás terén van. Mi, Gyergyó
vidéke 50 ezer kath. székelynek papjai rámutattunk azon bajok
forrására, melyek előttünk leginkább ismeretesek s mely bajok
nemcsak nálunk, de más kerületekben is — talán még fokozottabb
mértékben — megvannak.

Kérjük a mélyen tisztelt Kongresszust, méltóztassék az
általunk elmondottakat is fontolóra venni s gondoskodjék azon
orvos-szerekről is, melyekkel az általunk felsorolt anyagi, oktatás-
nevelési és vallás-erkölcsi bajokat gyógyítani lehet.

Mi részünkről előadásunkból kifolyólag a következő pontokba
foglaljuk össze ajánlatainkat, határozati javaslatainkat.

I. Az anyagiak terén ajánljuk, hogy:

a) a legolcsóbb kamatu törlesztési kölcsönnel az állam
minél előbb szabadítsa meg a székely népet az uzsorások
körmei közül;

b) az arányosítási és tagosítási törvények vétessenek
revízió alá, hogy azok a Székelyföld viszonyai szerint haj-
tassanak végre a szegény néposztály megmentésére állami
költségen; a regáleváltság feleslegei adassanak vissza a
községeknek;

c) a székely körvasut haladéktalanul kiépíttessék, hogy
a székely több munkát kapjon hegyeiben rejlő kincsek ki-
aknázása által;

d) a kepe-tartozást az állam országos alapon késedelem
nélkül váltsa meg, mint a szászoknál a dézsmát meg-
váltotta;

e) törvényhozásilag gondoskodni kell arról, hogy a székely egykönnyen ősi birtokát, arányrészét el ne adhassa idegeneknek.

II. A népoktatás és népnevelésre nézve:

a) az állam a meglevő iskolák fentartása és továbbfejlesztése céljából részesítse a szükséges támogatásban a községeket és az egyházat;

b) az állam a Székelyföld gyergyói részében Szent-Miklóson az erdélyi róm. kath. státussal egyetértve állítson fel gimnáziumot s a meglevő polgári és felsőnépiskolákat rendezze a legmegfelelőbb módon;

c) állíttassanak fel minden községben a gazdasági ismétlőiskolák s ezek vezetéseért a tanító külön díjazásban részesíttessék. Székely földmives-ifjusági egyletek létesíttessenek s az ezek körül buzgolkodó lelkészek és tanítók elismerésben, illetve díjazásban részesíttessenek;

d) az ismétlő-iskolások, az óvodák és nyári menedékházakra vonatkozó országos törvények pontosan végrehajttassanak.

III. Valláserkölcsi szempontokból:

a) Minden hivatalos állásban levő ember legyen kötelezve, hogy a vásár- és ünnepnapokat illő módon megszentelje, vallási kötelességét teljesítse s minden viselkedésében alattvalóinak jó példát adjon;

b) a hivatalos helyiségek, a községháza, szolgabíróság, járásbíróság, adóhivatal, kir. törvényszékek stb. vásár- és ünnepnapokon bezárva legyenek s ilyenkor hivatalos kiszállások, végrehajtások, tárgyalások ne legyenek;

c) az ifjúság táncmulatságai korlátoztassanak és ellenőriztessenek. A községi előljáró a lelkész meghallgatása nélkül tánczot ne engedélyezzen a vallás törvényeinek könnyelmű megsértésére. A 15 éven alul levő fiúk és leányok táncmulatságban részt ne vehessenek; a leányok anyai felügyelet mellett jelenjenek ott meg. A táncz helyiséggel egy földel alatt pálinkamérés ne legyen;

d) a korcsmák száma apasztassék s templomok és iskolák közelében ne engedélyeztessenek; vásár- és ünnepnapokon reggeli 8 órától esti 6 óráig zárva legyenek és kimérés se engedtettsék;

e) hozassék törvény a vadházasságok megszüntetése végett; addig is a hatóságok nyujtsanak segílyt a lelkészeknek abbeli működésükben, hogy a zavargó házasségeket kibékítsék s míg a válásra súlyosabb okok nincsenek, együttélésre kötelezzék;

f) cselédkönyv ne adattassék a nőnek férje, a férfiunak neje beleegyezése nélkül; ki házassági kötelékben levő nőt, vagy férfit cselédkönyv nélkül felfogad, büntetessék meg s az ilyen cseléd toloncoztassék haza;

g) miután a székely nép anyagi, erkölcsi hanyatlásának és mindennemű bajainak leghitelesebb ismerői a törvénytörvényesek, járásbiróságok s ezek kebelében a telekkönyvi hivatalok: ezek szólittassanak fel, hogy kimerítő jelentéseket tegyenek a székely népnek előttük leginkább ismeretes bajairól és romlottságáról s az ide vonatkozó javasataikat is tegyék meg.

Ezekben kívántuk, Mélyen tisztelt Kongresszus, a legnagyobb közvetlenséggel és őszinteséggel megtenni előterjesztéseinket a székelység anyagi és kulturális bajairól s azok gyógyíthatásának eszközeiről.

Mindezeknek részletes és tüzetes megvilágítására teljes készséggel vállalkozván, vagyunk

Gyergyó-Szent-Miklóson, 1902. június 20-án.

Hazafias üdvözlettel:

Takó János,
ditrói plébános, espereskerületi jegyző.

gyergyó-szent-miklósi lat. szert.
plébános és
főesperes.

Kiss Dénes,
gyergyó-remetei lelkész.

Görög Joachim,
szentszéki ülnök, gyergyószentmiklósi
orm. szert. plébános.

Ferenczi Károly,

Mikes János gróf,
gyergyó-alfalvi plébános.